

Stefan ŁĘCZYCKI*

KAMIENNE NAŚLADOWNICTWO TOPORA TYPU VIDRA Z NOWEGO KOŚCIOŁA, POW. ZŁOTORYJA ŚLADEM PENETRACJI WCZESNOENEOLITYCZNYCH PROSPEKTORÓW GÓRNICZYCH?

W artykule przedstawiono znalezisko topora kamiennego, początkowo zakwalifikowanego jako mezolityczny, znalezione w 1934 roku w okolicach wsi Nowy Kościół w powiecie złotoryjskim. Wprawdzie zabytek nie zachował się, jednak pozostał jego opis i przedstawiająca go rycina. Na tej podstawie zakwalifikowano przedmiot do kategorii kamiennych naśladownictw eneolitycznych toporów metalowych typu Vidra. Podobne przedmioty były znajdowane podczas wykopalisk na terenach Bałkanów. Ponieważ takie topory czy toporomłoty były używane m.in. w górnictwie i hutnictwie, można przypuszczać, że i tu zastosowanie zabytku było podobne.

W 1934 roku opublikowano w katalogu nabytków ówczesnego Urzędu Konserwatorskiego do spraw zabytków archeologicznych niemieckiej Prowincji Dolnośląskiej (Seger, 1934) rycinę topora kamiennego (ryc. 1), pochodzącego z okolic miejscowości Nowy Kościół, pow. Złotoryja. O warunkach znalezienia nic nie wiadomo. Przedmiot został zakwalifikowany do kategorii artefaktów mezolitycznych. Powodów takiego postępowania należałoby zapewne upatrywać w niespotykanym kształcie artefaktu, który nie miał analogii w znanym wówczas materiale porównawczym.

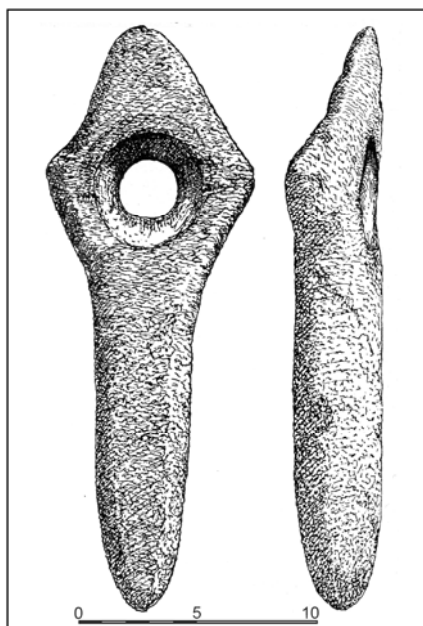
W trakcie zawirowań wojennych zabytek zaginął i dla celów analizy posługiwać się możemy jedynie materiałem rysunkowym z pierwotnej publikacji. To ogranicza w pewnym stopniu jej zakres. Jednak rycina jest na tyle dokładna, że pozwala na jednoznaczne zakwalifikowanie przedmiotu do kategorii kamiennych naśladownictw neolitycznych toporów metalowych typu Vidra. Ten typ artefaktów metalowych jest charakterystyczny dla późnego etapu kompleksu kulturowego Karanovo-Gumelnița-

---

* Badacz niezależny, Wrocław, stefan.leczycki@gmail.com.

Kodżadermen, faza VI oraz dla taksonu Cucuteni, faza A3 (Todorova, 1981; Stefan, 2008), czyli ok. 4300 roku p.n.e. Pojedyncze egzemplarze toporów tego typu docierały aż na teren obecnych ziem polskich (Łęczycki, 2005).

Od samego początku pojawienia się przedmiotów metalowych zaistniało sprzężenie zwrotne pomiędzy ich wytwórcami a wytwórcami przedmiotów kamiennych. Na obszarze taksonu Karanovo-Gumelnița-Kodżadermen wytwarzano liczne naśladownictwa kamienne toporów metalowych (Minčev, 1973). Również z innych taksonów poświadczono są takie ślady (np. Behrens, 1971). Z osad eneolitycznych pochodzą naśladownictwa siekier miedzianych typu Vinča w surowcu skalnym różnorakiego pochodzenia np. kwarcyty lub łupki, Łęczycki 2004). Z Rozumic, pow. głuźczycki (Łęczycki, 1989) znane jest kamienne naśladownictwo eneolitycznego topora typu Banya-Buk (Roska 1959). To naśladowanie w kamieniu nie dotyczy zresztą jedynie przedmiotów masywnych. Faktem jest, że najstarsze sztylety miedziane były wzorowane na prostych wiórach krzemienianych (Vajsov, 1993; Matuschik, 1998). Z krzemienia wykonywano przez bardzo długi okres czasu naśladownictwa sztyletów miedzianych lub brązowych (Schuldt, 1965), co szczególnie pokazuje w okresie wczesnej epoki brązu porównanie pomiędzy sztyletami typu malchińskiego (Uenze, 1937), a sztyletami typu VI wedle typologii Lomborga (1973). Znane są ponadto przypadki naśladownictwa w krzemieniu tzw. zakrzywionych mieczy („Krummschwert”) (Csalog, 1960).

Ryc 1. Topór typu Vidra, kamienne naśladownictwo, Nowy Kościół (Seger, 1934)

Fig. 1. Stone imitation of the eneolithic Vidra-Axe from Nowy Kościół (after Seger 1934)

Cechy charakterystyczne przedmiotu

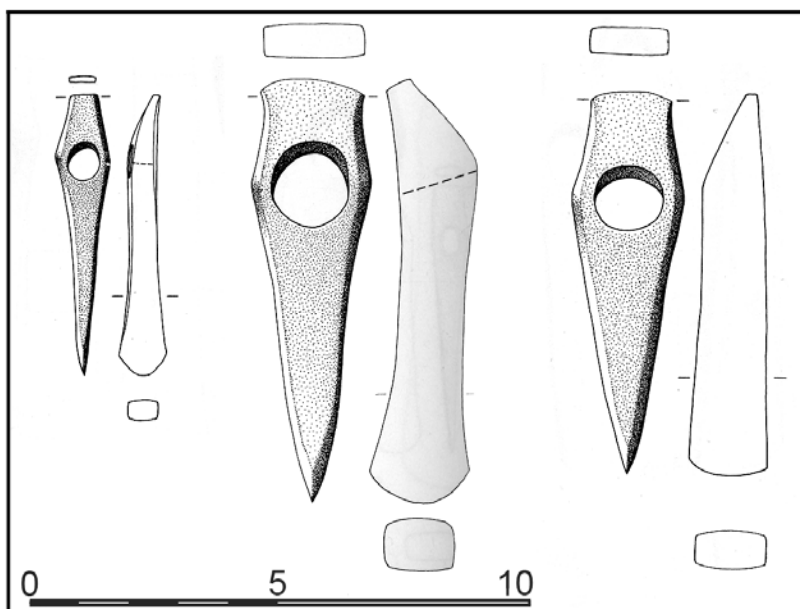
Nie jest znany surowiec skalny, z którego narzędzie wykonano, a materiał ikonograficzny nie daje żadnych podstaw do wysuwania jakichkolwiek hipotez w tym względzie. Przedmiot należy do wyjątkowo masywnych artefaktów. Jego długość wynosi 22,3 cm, szerokość 7,95 cm, a wysokość maksymalna 3,75 cm. Otwór wykonano metodą obustronnego nawiertu, dlatego też ma on formę klepsydrowatą o średnicach 3,75/2,1 cm. Minimalna średnica styliska mogła wynosić zatem 2,1 cm. Klepsydrowata forma nawiertu sugerowałaby, że końcówkę styliska opracowano w formie bolca ze stożkowo obrobionym jarzmem od strony dolnej. W innym przypadku połączenie, nawet z obustronnym klinowaniem, byłoby bardzo chybotliwe, przez co nie zapewniałoby odpowiednich warunków dla użytkowania, chyba, że przedmiot byłby tzw. regalium, czyli znakiem wykonywania określonych funkcji społecznych.

Pod względem formalnym mamy do czynienia z artefaktem o bolcowato wykształconej partii przedniej, czworokątne opracowanej partii otworowej oraz o spiczasto zakończonyj i wyraźnie ścienionej partii obuchowej, co wyraźnie jest widoczne w rzucie bocznym przedmiotu. Ta charakterystyczna forma zabytku nie znajduje żadnych analogii wśród artefaktów kamiennych, w najbliższym oraz w dalszym sąsiedztwie. Topór ten wyraźnie odbiega od typowych artefaktów kamiennych z kategorii toporów, i to wśród wszystkich taksonów występujących w Europie centralnej (np. Geschwendt, 1931; Lichardus, 1960; Herfert, 1961, 1962; Zapotocký, 1961, 1966; Brandt, 1967).

Analogię dla tego przedmiotu znajdziemy natomiast wśród artefaktów miedzianych pochodzących ze wschodnich Bałkanów. Analogia ta jest zaskakująca zarówno z przyczyn formalnych jak też z uwagi na konsekwencje wynikające z miejsca znalezienia artefaktu w specyficznym kontekście geomorfologicznym i geologicznym. Przy poszukiwaniu analogii należy zasadniczo wziąć pod uwagę bardzo specyficzną formę partii tylnij korpusu artefaktu, a więc ostrokątne wykształcone występy na wysokości otworu na stylisko; tudzież zwężający się i zarazem ścieniający się obuch przedmiotu. Właśnie te dwa elementy stanowią o możliwości uznania artefaktu jako naśladownictwa miedzianych toporów typu Vidra (ryc. 2; Todorova, 1981; Mares, 2002; Stefan, 2008). Surowiec użyty do wytworzenia przedmiotu spowodował pewne ograniczenia w kwestii idealnego lub wręcz poprawnego przeniesienia metalowego pierwowzoru na formę kamienną. Pewne elementy zostały też – czy było to zamierzone? – wyraźnie przeskalowane. Istotnym aspektem, który należałoby wziąć pod uwagę w niniejszych rozważaniach jest przeznaczenie przedmiotu, zapewne, jako narzędzia roboczego. Można podejrzewać, że właśnie funkcja mogła być powodem przyjęcia specyficznij formy bolca przy opracowywaniu partij ostrzowej narzędzia. To mogło mieć wymiar praktyczny, przy zastosowaniach związanych z poszukiwaniem wychodni rud miedzi.

Eneolityczne topory lub toporomłoty wykonane z metalu były również stosowane i w pracach górniczych jak również w kowalstwie. Dowodem użytkowania ich w pracach górniczych jest obecność takich narzędzi w szybach kopalni Ai Bunar, BLG

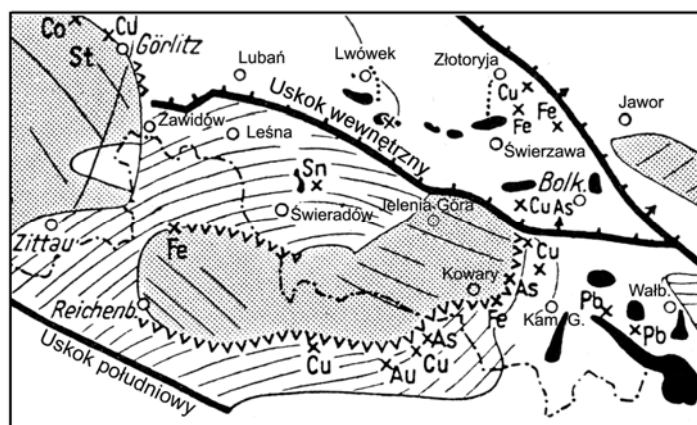
(Černych, 1975). Dowodem użytkowania ich w kowalstwie jest znany skarb z Szeged-Sziler (Węgry) zawierający szereg narzędzi o jednoznacznym przeznaczeniu kowal skim, w tym również wtórnie przystosowany topór oraz inny topór, idealnie zachowany (Patay, 1984; Visy i in., 2003). Oczywiście, im dalej od miejsc wytwarzania, tym większą wartość posiadały takie przedmioty, czego konsekwencją było ich inne traktowanie, zawężające pierwotny zakres użytkowania. Już Štefan (2008) zauważył różnice w modusach występowania toporów typu Vidra na Bałkanach pomiędzy obszarem na południe oraz na północ od dolnego Dunaju. Po północnej stronie Dunaju topory te pojawiają się jako ofiary zakładzinowe w budynkach, podczas gdy na południe od rzeki są one raczej dobrem użytku codziennego, na co wskazuje pojawianie się ich w inwentarzach pośmiertnych.

Ryc. 2. Miedziane topory typu Vidra, z Bałkanów (Todorova, 1981, tbl 8)

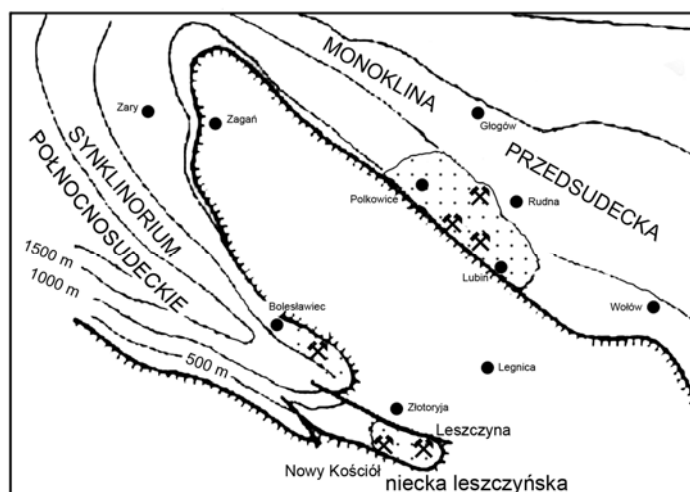
Fig. 2. Copper Vidra-Axes from Balkans (after Todorova 1981, Fig 8)

Można przypuszczać, że tak daleko na północ od ich pierwotnego obszaru występowania, zjawisko to mogło przyjmować jeszcze bardziej ekstremalne rozmiary. Wszak są to przecież przedmioty integralnie powiązane z nowymi trendami surowcowymi, a więc nabywające związane z tym zakresem treści symboliczne. Ten wymiar symboliczny i religijny stawał się zatem jednym z powodów naśladowania ich formy oraz stosowania ich przy poszukiwaniu miejscowych źródeł tego surowca.

Ryc. 3. Wychodne rud na przedgórzu Sudetów, za: Ollbricht (1931)

Fig. 3. Diverse ore sources in Sudety-foreland (after Ollbricht 1931)

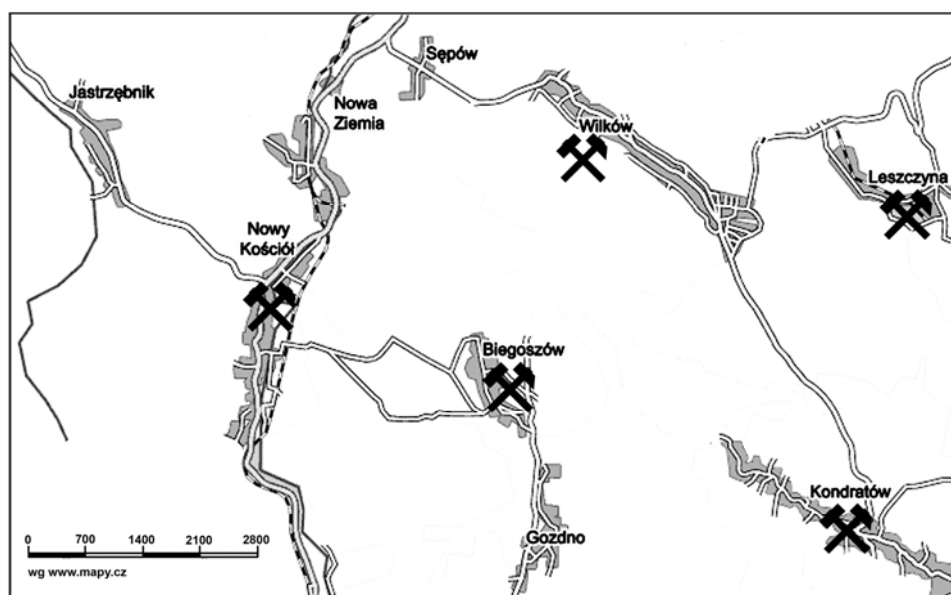
Ryc. 4. Niecka Leszczyzny na tle otaczających jednostek (wg Piątek & Piątek, b.r.w.)

Fig. 4. Leszczyzna Basin among another geographic units
(after Piątek & Piątek, without year of publishing)

Miejsce znalezienia przedmiotu

Pierwotnie miejsce pozyskania określono jako „teren wsi Nowy Kościół, pow. Świerzawa“. Po reformie administracyjnej z lat 30. XX w. powiat świerzawski stał się częścią powiatu złotoryjskiego. Powiat złotoryjski znajduje się pod względem geologicznym w ciągu wychodni rud metali, w tym też miedzi, okrążających szerokim łukiem obrzeże Karkonoszy poprzez Pogórze Kaczawskie na północnym wschodzie,

wschodni skraj Gór Kaczawskich i Rudawy Janowickie na wschodzie, i dalej na południowy zachód, wcinając się w południowo-wschodnią część Karkonoszy (ryc. 3). Wieś Nowy Kościół położona jest w centrum wschodniej części Pogórza Kaczawskiego, i to w bardzo szczególnym miejscu, ponieważ leży ona w obrębie pola rudnego, zwanego niecką leszczyńską (ryc. 4). Wschodnie rudy miedzi znane są bezpośrednio ze wsi, a kolejne miejsca stwierdzono w okolicznych miejscowościach, jak w odległym ok. 2 km na północ Wilkowie, odległej o 3,5 km na wschód Leszczynie oraz w leżącym ok. 1,5 km w kierunku południowo-wschodnim Biegoszowie i Kondratowie położonym ok. 2 km za Biegoszowem w tym samym kierunku (ryc. 5). Wspomniane okolice dostarczyły do tej pory śladów eksploatacji sięgających okresu nowożytnego oraz średniowiecza. W okolicach Leszczyny oraz Wilkowa występują liczne ślady pierwotnej eksploatacji powierzchniowej w formie pingów, czyli niewielkich szybików. Niestety nie próbowano do tej pory określić ich chronologii. Pierwotnie miejsce występowania rudy na powierzchni można było poznać po naciekach malachitu i lazurytu na powierzchni prowadzącej ją skały marglowej. Z innych obszarów, jak na Słowacji lub w rewirach alpejskich w Europie Centralnej lub z Bałkanów, np. okolicach Starej Zagory, w Bułgarii czy w rewirach banacko-serbskich wiadomym jest jednak, że ślady wcześniejszej działalności górniczej przykryte bywają licznymi warstwami z czasów późniejszych.

Ryc. 5. Nowy Kościół – mapa z zaznaczeniem lokalizacji robót górniczych

Fig. 5. Area of Nowy Kościół with traces of mining activities

Jedna jaskółka wiosny nie czyni i topór z Nowego Kościoła (powiat Złotoryja), staje się jedynie asumptem kuszącym do poszukiwania odnośnych śladów w tym regionie Dolnego Śląska.

Literatura

- BEHRENS H., *Die steinerne Axt mit Nackenkam – Nachbildung einer Metallvorlage?* Ausgrabungen und Funde 16. 1971, 13–14.
- BRANDT K. H., *Studien über steinerne Äxte und Beile der jüngeren Steinzeit und der Stein-Kupferzeit Nordwestdeutschlands* (= Münstersche Beiträge zur Vorgeschichtsforschung Bd. 2). Hildesheim. 1967.
- ČERNÝCH E., *Aibunarskij mednyj rudnik IV tysjačeletija do n.e. na Balkanach (issljedovanija 1971, 1974 gg.)*. Sovetskaya Arkheologija 4. 1975, 132–153.
- CSALOG J., *Das Krummschwert des Idols von Szegvar-Tűzköves*. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae XII. 1960, 57–68.
- GESCHWENDT F., *Die steinernen Steinäxte und Keulen Schlesiens* (= Inaugural Dissertation Universität Breslau). Breslau. 1931.
- HERFERT P., *Die Steinäxte des Mittel- und Spätneolithikums im Elb- Saalgebiet und ihre kulturelle Zuweisung* (unveröffentlichte Dissertation). Halle. 1961.
- HERFERT P., *Die Steinäxte der Trichterbecherkultur im Elb-Saale-Gebiet*. Wissenschaftliche Zeitschrift der M. Luther-Universität Halle-Wittenberg, Gesellschafts-Sprachwissenschaftliche Reihe 11. 1962.
- LICHARDUS J., *Kammene nástroje na Slovensku a ich hlavné typy*. Archeologické rozhledy XII. 1960, 842–859.
- LOMBORG E., *Die Flintdolche Dänemarks: Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südkandinavischen Spätneolithikums*. København. 1973.
- ŁĘCZYCKI S., *Āneolithikum und Frühbronzezeit im Raum der oberen Oder*, (unveröffentlichte Dissertation). München. 1989.
- ŁĘCZYCKI S., *Kietrz – Bytyń – Szczecin–Śmierdnica. Einige Anmerkungen zur Kulturzugehörigkeit des Hortfundes von Bytyń*. Sprawozdania Archeologiczne 56. 2004, 33–59.
- ŁĘCZYCKI S., *Massive Kupferartefakte aus dem Āsneolithium im Gebiet des heutigen Mittelschlesiens*. Sprawozdania Archeologiczne 57. 2005, 53–86.
- MAREŞ I., *Metalurgia aramei în neo-eneoliticul din România*. Suceava. 2002.
- MATUSCHIK I., *Kupferfunde und Metallurgie-Belege, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der kupferzeitlichen Dolche Mittel-, Ost- und Südosteuropas*, 1, [w:] Hrgb. M. Maiberger, *Das Moordorf von Reute. Archäologische Untersuchungen in der jungneolithischen Siedlung Reute-Schorrenried*, Stauf en i. Br. 1998, 207–260.
- MINČEV A., *Praistoričeski kamenni sečiva ot Varnesko*. Isvestija na narodnij Muzej Varna IX (XXIV). 1973, 255–266.
- OLBRICHT K., *Schlesien. Grundriss einer Landeskunde*. Breslau. 1931.
- PATAY P., *Kupferzeitliche Meissel, Beile und Äxte in Ungarn* (= Prähistorische Bronzefunde IX. 15). München. 1984.
- PIĄTEK E., PIĄTEK Z., *Kolebka śląskiej miedzi* (= wyd. Złotoryjskie Towarzystwo Tradycji Górniczych), Wrocław (b r.).
- ROSKA I., *A bányabükkí rézlelet*. Folia Archaeologica XI. 1959, 25–35.
- SEGER H., *Vermehrung der Sammlung des Landesamtes für vorgeschichtliche Denkmalpflege*. Altschlesien 1934, Bd. 4.4, 304. 1934.
- SCHULDT E., *Technik der Bronzezeit*, Schwerin. 1965.

- ȘTEFAN Cri. E., *Some observations on the Vidra type axes. The social significance of copper in the Chalcolithic*. Studii de Preistorie 5. 2008, 79–88.
- TODOROVA H., *Die kupferzeitlichen Äxte und Beile in Bulgarien* (= Prähistorische Bronzefunde, Abteilung IX: 14). München. 1981.
- UENZE O., *Die frühbronzezeitlichen triangulären Vollgriffdolche* (= Vorgeschichtliche Forschungen 11). Berlin. 1938.
- VAJSOV I., *Die frühesten Metaldolche Südost- und Mitteleuropas*. Prähistorische Zeitschrift 68.2. 1993, 103–145.
- VISY Zs., NAGY M., KISS Zs. B., *Hungarian Archaeology at the turn on the Millenium*, Budapest. 2003.
- ZAPOTOCKÝ M., *Severské zbraně a nástroje starší doby bronzové v Čechach*. Památky archeologické LII.1. 1961, 166–176.
- ZAPOTOCKÝ M., *Streitäxte und Streitkulturen*. Památky archeologické LXII. 1966, 171–209.

**STONE IMITATION OF VIDRA PATTERN AXE
FROM NOWY KOŚCIÓŁ, DISTRICT ZŁOTORYJA,
AS TRACE OF EXPLORATION EARLY ENEOLITHIC MINERS?**

The paper deals with a of stone axe, primarily defined as mesolithic artifact and found in 1934 in the area of Nowy Kościół, district Złotoryja. Unfortunately the object is lost, but we have an exact drawing of it. That's way it was possible to redefine it as a stone imitation of eneolithic Vidra-type axe made of cooper axe and native in Balkan. Those artifacts are bound with early cooper ore mining and cooper production as well. The Author surmise: it is not a random, that this object was found in this particular Area with many outcrops of cooper ore. It can be a sign of early prospecting for new mining areas.